

Lapszemle.

Zeitschrift f. ntl. Wissenschaft und Kunde des Urchristentums. Herausg. E. Preuschen. VIII. Jahrg. 1—2.

A folyóirat első két számának kétségtelenül legérdekesebb cikkei azok, melyeket *Spitta* és *Schwartz* írtak „Über den Tod der Söhne Zebedaei“ címen.

Spitta kezdi a polemiát. Megállapítja, hogy Wellhausennek a Márk evangéliumáról írott munkájában a Mk. 10₃₅₋₄₅-höz tett megjegyzései indították Schwartzot arra, hogy elvitassa a János apostol hosszú életéről és efezusi tartózkodásáról szóló régi nézet igazságát. Ugyanis a mondott helyen a Zebedeusfiak azt kérik Jézustól, hogy őket a megalapítandó istenországban a maga jobb-jára és baljára ültesse. E kérésre Jézus megjövendőli a Zebedeusfiaknak a magáéhoz hasonló halálát, amennyiben kijelenti, hogy az általa kiivott pohárnak és az általa felvett keresztségnak részeivé lesznek. Tudjuk, hogy Acta 12 szerint, de meg számos más régi tudósítás szerint is Jakab, János testvére, csakugyan el is szenvedte 44-ben Herodes Agrippától ezt a megjövendölt martyriumot, Jánosról azonban az a hagyomány maradt ránk, hogy késő vénségben Efezusban halt meg. Schwartz Wellhausenhez csatlakozva most azt vitatja, hogy e hagyománynak nincs igaza, mert Jakabbal együtt Jánost is kivégezték. (Über den Tod der Söhne Zebedaei. Ein Beitrag zur Geschichte des Johannesevangeliums. Abhandlungen der kön. Gesellschaft der Wiss. zu Göttingen Phil. hist. Klasse. Neue Folge, Band VII. No. 5. és e folyóirat 2-ik számában: Noch einmal der Tod der Söhne Zebedaei“ címen.)

Itt az útköző pont, melynek érdekében Schwartz hivatkozik Papiasra, aki azt mondja: Ἰωάννης ὁ θεολόγος καὶ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ὑπὸ Ἰουδαίων ἀνηρέθησαν, hivatkozik az u. n. syr Martyrologiumra, Aphraatesre, az aeliai gyülekezetre, mely a 4-dik században még mindig ünnepelte János apostol martyrhálálának emlékeztétét, továbbá a smyrnai gyülekezet történetére, Ignatius püspök leveleire, melyekben Jánosról és az ő efezusi tartózkodásáról egyetlen szó sincsen. Végül hivatkozik magára Márk evangéliu-

mára, ahol semmikép se maradt volna meg Jézusnak a Zebedeus-fiak halálára vonatkozó jövendölése, ha az be nem következett volna.

Ezen bizonyságokkal szemben Spitta első sorban is azzal érvel, hogy Schwartzék Márkot helytelenül magyarázták. Jézus nem jövendőről, hanem jelenről beszél. A poharat most üríti ki, a keresztséget is most veszi fel. Ótestamentomi helyekkel támogatja azt a nézetét, hogy ezek a mondások nem a halálra, hanem csak a szenvedésre vonatkoznak. Nem is jövendölés ez Jézustól, hanem csak ellenvetés. Vitatja azt is, hogy a δεσναι την ψυχην λότρον άντι πολλών nem az élet feláldozását, hanem csak egy célra való felajánlását jelenti. Persze ilyen módon Spitta azt is tagadja, hogy Jézus Márknál a maga halálát előre meghirdette. A Zebedeus-fiaknak szóló kijelentés sem a martyrhalálra, hanem csak az istenország odaadó munkálására vonatkozik. Azt azonban ő is megengedi, hogy Máténál másként áll a dolog. Ott Jézus csakugyan meghirdeti a maga halálát is, és csakugyan ilyen halált helyez kilátásba a Zebedeus-fiaknak is. Egészben azonban azt állítja, hogy a Zebedeus fiakra vonatkozó ezen szakasz eredetileg „überhaupt nicht an das Ende des Lebens Jesu fällt, sondern in die Mitte seiner Tätigkeit, wo er wie in den Perikopen Mt. 8¹⁹..., Lk. 9⁵⁷..., auf die Mühsal seiner Berufsarbeit hinweist und wie in Mt. 16²⁴., Mk. 8³⁴... Lk. 9²³... zur Nachfolge auffordert.“ Azt is állítja, hogy az a történet nem volt benne a synoptikusok eredeti irataiban. Olyan érv, amely ma már nem sokat nyom a latban, mert csak a szorultság feltevése. Ami pedig a Schwartz által idézett őskeresztyén tanúbizonyosságokat illeti, azokra vonatkozólag kijelenti Spitta, hogy mit sem érnek, mert későbbiek, mint az Ap. Csel. szerzésének ideje. Ezt meg Schwartz vonja kétségbe.

Abban mindketten megegyeznek, hogy a János evangéliumának befejezésében a János apostol hosszú életére vonatkozó adatnak nincsen bizonyító ereje. Abban is megegyeznek, hogy János evangéliuma nem Jánostól való. De míg Spitta szerint Jánostól eredő feljegyzés képezi a magvát, addig Schwartz szerint János apostolnak semmi köze sincs hozzá s nem is a Zebedeus-fia Jánossal, az apostollal igyekeztek azt összekötni, hanem a legenda efezusi Jánosával, akiről semmiféle közelebbi adatot nem tudunk. Abban is megegyeznek, hogy Gal. 1.¹⁸. 2.¹. adatai föltétlenül megbízhatóak, de éppen ezért Acta 13. és 14. nem állhat a maga helyén, hanem a 15. fejezet a 11²⁹⁻³⁰ természetes folytatása. Pál e szerint 43/44-ben volt másodszer Jeruzsálemben. Ezért találkozhatót még Jánossal is, aki ezután eltűnik a szemhatárról, mert Schwartz szerint ugyanezen évben vértanúhalált szenvedett. E szerint Pál 14 évvel előbb volt Jeruzsálemben Péterrel megismerkedni, ez 30/31-ben lehetett, megtérése pedig 28/29-re teendő. Schwartznak ezt a terminológiáját Spitta nagyon is merésznek és

igazolhatatlannak ítéli, mire Schwartz ezzel az ellenvetéssel felel: „Paulus in Jerusalem die Gemeinde des Auferstandenen kennen lernte und den Geist spürte, zunächst als Gegner, dann so stark, dass die Offenbarung von Damaskus einschlagen konnte. Viel Zeit brauchte von Jesu Tod bis dahin nicht verstrichen zu sein: Gottes Ernten reifen schnell.“

A mindenkép érdekes és komoly vitának nincsen vége. Hiába szolt bele J. Weisz is „Zum Märtyrertod der Zebedaeiden“ címen a 2-ik számban s hiába igyeckszik Schwartz ellen állást foglalni, látjuk és érezzük, hogy Spitta nem hagyja a dolgot annyiban, hanem Schwartznak komoly érvekkel újra felelni fog. Azt gondoljuk, korai volna e kérdésben döntenünk. Benyomásunk azonban az, hogy mindkét részen sokban tévednek. Spitta helytelen exegesiszt úz, Schwartz pedig elegendő ok nélkül döntögeti a Jánosra vonatkozó efezusi hagyományt. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy mint a theologia oly sok kérdésénél, úgy ennél is nem a főkérdés, a martyrium kérdése a leglényegesebb, hanem azok a mellékeseeknek látszó dolgok, amelyek a kérdéssel kapcsolatosan felmerülnek. Ezek egy részét felemlítettük, de mindenikre kitérnünk lehetetlen, mert ha mind meg akarnánk vitatni, egész tanulmányt kellene írunk. A vita elolvasását és mérlegelését igen ajánljuk a szakemberek figyelmébe.

Ugyanezen folyóirat 1—2. számában a Héber-levelelről is van egy hosszabb tanulmány. *Rich. Perdelwitz, Das liter. Problem des Hebräerbriefes* című fejtegetésének eredményét a következő tételekben foglalja össze:

1. A Héber-levél az apostolokét követő kor egy vándorprédikátorának vallásos előadása, egy u. n.: λόγος πρὸς κληρικούς.

2. Ezt a vigasztaló beszédet egy Indiából származó hallgató leírta s rövid kísérő szavakkal ellátva vele barátságos lábon álló kereszttyének gyülekezetéhez Itáliába (valószínűleg Rómába) küldte el.

Ezt a nézetet vallotta több-kevesebb eltéréssel már Ebrard, Schwegler, Hoffmann is; újabban ezt vallják Overbeckre támaszkodva Wrede (akit Perdelwitz is követ), Burggaller, Haupt, v. Soden, Deiszmann. Ezekkel szemben levélnek mondja ezt az iratot Kurtz, Bleek, Zahn, Weisz, Julicher, Harnack, Feine, Barth stb.

Perdelwitz nem elégszik meg azzal, hogy a 13²²⁻²⁵ törlésével egyszerűen megszüntesse e munka levéljellegét, hanem magából a levélből igazolja állításait.

Elsőbb is arra hivatkozik, hogy számos helyen felváltva találjuk a *mi* és az *én* használatát és pedig sohasem a γράζειν, hanem mindig a λαλεῖν igével kapcsolatosan. Ez csak egy szónok szájában érthető. Így 31—6. 13—14., 41... , 121—3. 25—28, 132—6 stb. A 13²² egyenesen Act. 13¹⁵-tel hozható párhuzamba, a λ. π. mindkét helyen gyülekezeti beszédet jelent. A 13¹⁹ arra vonatkozik,

hogy a vándorprédikátor, akinek a Didahé szerint csak 1—2 napig volt szabad egy helyen maradnia, arra kéri a gyülekezetet, hogy imádkozzanak az ő mielőbbi visszatéréséért. Erre a folytonos személyes vándorlásra vonatkozik 13₁₃₋₁₅ is. Vándorprédikátorra utalnak még az intések is 5₁₁₋₆ és 10₂₄₋₃₁-ben. Szerzőnk azt hiszi, hogy a vándorprédikátor e Kisázsiaiban tartott gyülekezeti beszédjét valamely itáliai származású hallgatója leírta s a többi itáliai hívő (οἱ ἀπ' Ἰταλίας) nevében és üdvözlétével együtt elküldte a római (?) gyülekezetnek. Innét a végén a levélformájú befejezés, innét a δὲ ἰσχυρῶς = futtában, hamarosan kitétel is.

A levéllel tett gyülekezeti beszéd olvasói kétségtelenül régi hívők és pedig pogány-keresztények. De 6₄₋₆ és 10₂₆₋₂₇ azt mutatja, hogy akadtak már köztük kitérők is. I. Ján. 5₁₆ hasonló esetről szól. Ezért ez az irat is, mint I. János Kisázsiaiból ered. A levél gondolatköre a filonismuséval rokon, ami ismét csak Kisázsiaira utal. Ugyancsak erre utal Márknak újabban feltalált befejezése is, ahol szintén a hitehagyók bűnhődéséről van szó s amely szintén Kisázsiaiból, Ariston presbytertől való. A szerző nevét nem tudjuk ugyan, de kétségtelennek látszik, hogy egy kisázsiai vándortanító volt, aki a Héber-levél anyagát elmondta.

Mindenesetre okos és józan cikk ez, amelynek problematikus voltát azonban maga a szerző is elismeri, mikor így fejezi be értekezését: „Közelebb jutottunk-e fejtegetésünkkel a Héber-levélre tartozó igazsághoz, megvilágítottuk-e némileg az általa élénk tárt homályos problémát? Origenessel feleltünk erre: „Ezt csak az Isten tudja!“

J. Weisz, Zum reichen Jüngling Mk. 10₁₃₋₂₇. című értekezése abból indul ki, hogy nagyon feltűnő, miért hiányzik Máténál és Lukácsnál a Márk szövegének több oly részlete, amely a történet élénkítésére nagyon is szükséges és jellegzetes? Más megoldást e kérdésre nem tud Weisz, mint az Ősmárk felvételét. Máté és Lukács még ebből dolgozott, a mai Márk azonban már színeznit is igyekezett.

A rövid tanulmány célzatát világosan elárulja a szerző eme panaszos kifakadása, mellyel értekezését befejezi: „Ezen a példán azt akartam megmutatni, hogy talán mégsem érdemli meg az én Ősmárk hypothesisem azt a mellőzést, amelyben részesítik“.

A második füzetben ugyanezt a tendenciát tartja szem előtt *J. Weisz*, amikor ΕΥΘΥΣ *bei Markus* címen vizsgálja azt a sajátos jelenséget, hogy míg Márk ezt a szót 48-szor használja, addig a belőle dolgozó Máté és Lukács csak 10 helyen alkalmazzák azt Márkkal egyezően. Ez is azt bizonyítja, hogy az Ősmárk-hypothesis egészen jogosult és helyes felvétel.

Szövegtörténeti aprólékosságba menő tanulmány *P. Glaue* és *K. Helm* együttes munkája „*Das gotisch-lateinische Bibel-fragment der Grossherzoglichen Universitätsbibliothek Giessen*“.

Hasonló természetű Th. Kluge „Über das Alter der georgischen Übersetzung des Neuen Testamentes“ című tanulmánya, melyben arra az eredményre jut, hogy e fordítás későbbi ugyan, mint az örmény, de keletkezése idejét közelebbről megállapítani nem lehet.

E. Preuschen, Zur Kirchenpolitik des Bischofs Kallist címen a katholizálódó keresztényiség történetének egyik érdekes részletét világítja meg. Kimutatja, hogy az eszes és ügyes Kallistus római püspök volt az, aki az őskeresztényiség ama felfogásával szemben, hogy csakis a keresztiségnek van büntörlő jelentősége s azontúl nincs helye bűnbocsátnak, mert az egyház maga a szentek közössége, maga az istenszék, vitatta a későbbi bűnök megbocsátásának a reménységét is. Hiába harcolt ellene Tertullianus, Hippolytus, Hermas, az ügyes és erőskezű Kallistus, mégis nemcsak a bűnök megítélésének ezt a szelidebb praxisát tudta elfogadtatni, hanem a bűnbocsátnak jogát a püspököknek, mint Péter apostol utódjának, az apostolság címén ő követelte először s így a pápaság kialakulására nézve döntő szerepe volt. Amit Tertullianus Kallistusról maró gúnnyal mondott, csakugyan valósággá vált: a római püspök pontifex maximus és episcopus episcoporum lett. Nevezetes a püspöki jogokra vonatkozólag Origenes ama nézete, hogy a kulcs hatalom valóban megilleti a püspököket akkor, ha a Péter hitével bírnak.

A cikk igen sok fontos és érdekes egyháztörténeti adatot közöl, miért is az elolvasása nagyon élvezetes és gyümölcsöző.

A *Miszellen* című rovatban a következő apró tanulmányokat találjuk: Die Gotenbibel nach Tischendorfs Octava. Ein früher Agrapha-Sammler. Die Schatzung in Lukas 2 und Psalm 87(86) 6. Eine Täuferlegende. Eb. Nestletől. — Zum Märtyrertod der Zebedaeiden. J. Weisztól. — Zum Feigengleichnis. Die Erde als jungfräuliche Mutter Adams. J. Löwtól.

Közli: Raffay Sándor.